

Mladá fronta Dnes, 4. 6. 2005

Švejnar: Nového Baťu nehledejme

Je určitě nejznámějším českým ekonomem a prominentním kritikem "transformace podle Klause". Na české věci má americky přímý a jednoduchý pohled. A dokola říká: nejlépe uložené peníze jsou do vzdělání. Jan Švejnar

* Přímo ve vedlejších domě sídlí ústřední výbor KSČM. Jak se vám, kteří propagujete svobodný trh, žije s takovým sousedem?

Je to zajímavá symbióza. Nevadíme si, i když děláme úplně rozdílné věci. Ale je zajímavé, že když máme plno na dvoře, rádi nám prokážou tržní službu a pronajmou nám na parkování kus svého dvora. V této oblasti jsou celkem podnikaví.

* Nemáte obavy, že se vám sem zase jednou nabourají?

My máme celkem silné zdi, řečeno obrazně.

* Volíte v Česku?

Mohl bych, ale ještě nikdy jsem tu nebyl v období voleb.

* Můžeme se zeptat, koho byste volil?

Byla doba, kdy bych volil ODA, pak i Unie svobody na začátku vypadala, že by mohla být zajímavá. A pak jsem asi měl štěstí, že jsem tu v období voleb nebyl.

* Volby za rok mohou být přelomové. Chcete se zúčastnit?

Kdybych tady mohl být, rád bych si zavolil. Ale budu ještě čekat, politická scéna se ještě může vytříbit. Strany by měly více odkrýt své karty. ODS by měla přijít s propracovanějšími návrhy. A je otázka, jestli se neobjeví nějaké zajímavé seskupení, které by mohlo vnést novou dynamiku na politickou scénu.

* Kdykoliv se mluví o vzniku nové strany, říká se: lídrem bude Švejnar. Kdykoliv je vládní krize a mluví se o přechodné vládě, má být premiérem zase Švejnar. Před pěti lety jste vstup do politiky "nevyloučil". Můžete stihnout už ty příští volby?

Znovu řeknu, že nic nevyklučuji, je možné, že bych v nějaké fázi do veřejného života vstoupil. Ale také to neplánuji v nejbližší době. Možná pomáhám víc České republice třeba tím, co dělám tady v CERGE: budu budovat ekonomickou elitu českou i všech postsovětských zemí. Navíc jsem ještě vědecky aktivní. A jakmile jednou vědeckou kariéru přerušíte, už ji nemůžete znovu nastartovat.

* Co byste chtěl z Ameriky přenést do Česka, kdybyste mohl?

Co opravdu oceňuji od chvíle, kdy jsem tam v sedmnácti letech dorazil, je otevřenost společnosti, která dává každému šanci se seberealizovat. Chybí tam stará evropská závist. Když se člověku něco povede, lidi mu gratulují. To už i tady mezi mladými lidmi je.

* Doporučil byste svým dětem, které se narodily v USA, aby v Česku žily?

Víte, to je zajímavé: já je k češství nikdy nenutil. Když jsme sem poprvé v roce 1991 přijeli, dali jsme je do českých škol. A ony se nadchly a rády sem jezdí. Dcera právě začala studovat na Michiganské univerzitě a jako jeden z kurzů si vzala češtinu. Syn, kterému je čtyřicet, sem vozí přátele na prázdniny.

* Co byste poradil devatenáctiletému Čechovi po střední škole, který se rozhoduje, jak dál?

Dívat se na svět ze široka, procestovat ho, pracovat chvíli v zahraničí. A když se třeba rozhoduje, kde studovat, dívat se na to ze širokého hlediska, ne jen úzce ze svého regionu nebo z České republiky.

* Mluvíte jako typický americký akademik. Klasická odpověď zní: kde na to vzít peníze?

To je pravda. Ale třeba americké univerzity mají veliké množství prospěchových stipendií, která získávají lidé z celého světa. Musíte hledat, zjišťovat, žádat, nedat se odradit. Mám několik příkladů mladých Čechů, kteří se tady i opakovaně nedostali na univerzitu, proto odjeli do USA a tam se z nich staly špičky ve své profesi. Český systém rozhodně není perfektní v tom, jak rozlišuje, kdo je v osmnácti jak schopný.

* Takže: když se zadlužit, tak investicí do vzdělání?

Přesně tak. V tom by mohla udělat dost i vláda. Třeba přemýšlet o tom, že by si mladí lidé mohli vzít to, co by stát investoval do jejich vysokoškolského i středoškolského studia, i pro vzdělání jinde než tady. To je běžné ve Švédsku. České vzdělávací instituce by tak rázem měly konkurenci po celém světě.

* Máte nějakou podobnou radu i pro lidi, kterým je padesát?

Takový člověk je ve složité situaci všude na světě, zvláště když třeba ztratí práci. Asi je potřeba nehledat předčasnou penzi a říct si: jsem stále ve velmi produktivním věku, v Americe lidé často pracují do sedmdesáti. Máte tak před sebou dvacet let a to je nedožrnná dálka! I v tu chvíli se vyplatí do sebe investovat.

* Mělo by Česko zavést školné?

Určitě. Vzděláváme mnohem menší množství obyvatelstva ve věku 18-23 let než v Americe nebo i v západní Evropě. A hloupější rozhodně nejsme. Nemáme velké nerostné bohatství a všechno musíme zakládat na lidském kapitálu. Za této situace, i kdybychom dali na vzdělání výrazně vyšší výdaje, nebude to stačit. Školné je výhodné i proto, že každý jednotlivec, který do sebe investuje na této úrovni, získá ve svém životě takový plat, z nějž školné lehce splatí. To platí všude na světě.

* Není školné sociální bariérou, jak argumentuje levice?

Paradoxně by právě pro levici mohlo být školné zajímavé: lidé, kteří studují na univerzitách, většinou pocházejí z bohatších rodin. A to znamená, že ti chudší v systému, kde školy hradí stát, dotují ty bohatší. Pro ty chudší pak existují stipendia a půjčky. Všechny banky jsou připraveny půjčky na školné zajistit. Zvláště pokud by je garantoval stát, je to pro ně výborný byznys.

* Tématem dalších českých voleb budou zřejmě daně. ODS sází na svou rovnou daň 15 procent. Pomůže podle vás zemi?

Rovná daň má jednu obrovskou výhodu: je jednoduchá, dobře interpretovatelná a dá se na ni lehce reagovat. Není to jediný způsob, jak docílit takový výběr daní, který je pro společnost výhodný. Západní společnost většinou rovnou daň nepoužívá.

* Není však možné, že by se rovná daň právě z regionu východní Evropy, kde je teď velmi populární, přenesla směrem na Západ?

Je to možné. Ale pak musíte přesvědčit chudší voliče, že budou absolutně platit víc, a přesvědčit liberální voliče, že je to správná cesta. Můžete jistě volit podle své peněženky, ale západní společnosti obvykle mají za cíl zamezit absolutní chudobě. A to vede lidi k názoru, že jednoduchá, ale progresivní daň je společensky žádoucí.

* Buďte jednoznačný. Zvedl byste pro rovnou daň ruku?

Ne, protože to není to nejlepší řešení. Podobných ekonomických výsledků se dá docílit i jinou daňovou soustavou, přijatelnou pro lidi, kteří cítí, že je důležité mít větší solidaritu s těmi opravdu chudými. Můžeme všichni platit jen jedno procento daní, ale budeme pak schopni platit věci, jako je základní školství?

* Češi od začátku 90. let čekají na svého polistopadového Baťu. Potřebuje zem někoho takového, nebo -obecněji - národní český kapitál v globalizované ekonomice?

Národní kapitál hraje daleko menší roli než dříve, lidi v mnoha zemích ani nevědí, kdo vlastní firmu, pro kterou pracují. Nového Baťu nemá cenu hledat. Pokud se ale vynoří jako Bill Gates v USA, je dobré jim pográtulovat a dívat se na ně, jako se díváme na vrcholné vědce, umělce nebo sportovce.

* Vidíte někoho takového v Česku?

Nemůžu vám ukázat na nikoho, o kom bych věděl, že už to docílil. Ale znám několik mých bývalých českých studentů z Michiganu, kteří teď začínají profesní dráhu, a nedivil bych se, kdybychom za deset patnáct let někoho takového měli.

* Jak se díváte na české magnáty, jako je majitel PPF Petr Kellner či finančník Zdeněk Bakala?

Zdeněk Bakala je dobrý příklad. Myslím, že postupuje tak, jak je v rámci etického kodexu a všeho ostatního přijatelné. Ale u ostatních je problém, že jsme až donedávna neměli pevný právní rámec, a není tudíž jasné, jak kdo postupoval v 90. letech. Vezměte si případ

Chodorkovskij. To byl nepochybně velmi úspěšný podnikatel, ale používal metody, které jsou v západní společnosti nepřijatelné. Pana Kellnera bych proto ještě nechtěl hodnotit.

* Má cenu se ještě dnes 90. lety zabývat? V těch časech dokázal málokdo z dnešních úspěšných zůstat "čistý" podle západních standardů.

Ano. Právě proto bych rád posečkal s tím, abych někoho vyzdvihoval. Situace se totiž může rychle zvrátit. Vzpomeňte si, jakým modelem byl svého času třeba Lubomír Soudek ze Škody Plzeň...

* Francie a Nizozemsko tento týden odmítly euroústavu. Jak vypadá vývoj v Evropě z pohledu Ameriky?

Doporučoval bych se na to podívat ze širší perspektivy. Evropa se tvoří padesát šedesát let. A v kterékoliv fázi to vždycky bylo pár kroků vpřed, pár kroků zpátky, pár stranou. Ale nakonec se to vlastně vždy podařilo: Evropa je schopný gigant, největší zóna volného obchodu. Teď jsme ve velice složitém bodě, Evropa se musí trochu poradit, co chce dělat, je už přece jen větší. Mimochodem, myslím, že by ty výsledky byly jiné, kdyby se hlasovalo před loňským rozšířením EU.

* Jak se vlastně Amerika dívá na Evropu? Je to potenciální konkurent?

Amerika má o Evropě mnohem menší znalosti, než by měla mít, ale postupně si uvědomuje, co se tam děje. Ale spíše převládá názor, že Evropa není v takovém stavu, aby mohla fungovat jako partner. Vzpomeňte si ale, když General Electric chtěl získat Honeywell, což měla být jedna z největších fúzí v historii kapitalismu, přes 140 miliard dolarů. Washington už to schválil, ale stala se nevídaná věc: Brusel byl proti. Předtím nikoho nenapadlo, že by se Brusel mohl plést do obchodu dvou amerických společností. Ale evropský trh už je tak důležitý, že si firmy tu fúzi nakonec rozmyslely.

* V USA dvakrát za sebou vyhrál volby George Bush a zvláště po 11. 9. 2001 se Amerika rozdělila jako snad nikdy předtím. Jak dlouho to podle vás může trvat?

Záleží na tom, jak dopadnou prezidentské volby v roce 2008. Asi jste zaregistrovali, že se bývalý prezident George Bush senior zmínil, že jeho další syn, Jef Bush, by byl dobrý kandidát. Je to malá věta, ale v tomto kontextu velice důležitá. Jef Bush je velmi schopný člověk. Pro ostatní kandidáty teď bude velmi těžké, aby se prosadili. Jestli se republikánům v dnešní linii podaří získat Bílý dům i v příštích volbách, může být tento trend dlouhodobý. Pokud vyhrají demokraté, pak se to může rychle změnit.

JAN ŠVEJNAR (52) žije od roku 1970 ve Spojených státech. Je profesorem na Michiganské univerzitě, specializuje se na ekonomiku zemí v přechodném období. Graduoval v oboru průmyslových a pracovních vztahů na Cornellově univerzitě a získal doktorát (Ph. D.) v ekonomii na univerzitě v Princetonu. Je kritikem českého přechodu ke kapitalismu a jeho nedostatečného právního rámce v 90. letech. Je ženatý, má dvě dospělé děti.

Autoři: PETR ŠIMŮNEK, JINDŘICH ŠÍDLO